

KANT FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK VE NEDENSELLİK ARASINDA BİR KÖPRÜ OLARAK: YARGI YETİSİNİN ELEŞTİRİSİ

Fatih Laçın

Giriş Yerine: Kant Felsefesinin Önemi

Immanuel Kant (1724–1804), felsefe tarihinde özellikle modern felsefenin dönüşümünde önemli bir figür olarak kabul edilir ve Klasik Alman felsefesinin merkezi isimlerindendir. Bir Aydınlanma düşünürü olarak Kant, eleştirel felsefesinin sistematik ve bütüncül yapısı sayesinde bilgi kuramı, etik, sanat felsefesi, teleoloji ve metafizik gibi alanlara önemli katkılarda bulunmuştur. Felsefeye sunduğu devrimsel yaklaşımla Kant, öznenin konumunu merkeze alarak, daha önceleri nesne temelli olarak yürütülen felsefi anlayışın yerine özne temelli bir felsefe anlayışını geliştirmiştir. Bu yönüyle Kant, aynı zamanda yalnızca kendi döneminin değil, sonraki felsefi düşüncelerin de şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Kant'ın felsefede gerçekleştirdiği bu devrimi, astronomide Copernicus'un yaptığı devrimle benzerlik taşır. Copernicus'un, evrenin merkezine Dünya'yı değil Güneş'i yerleştirmesi Kant için son derece anlamlıdır; çünkü bu değişim, aynı zamanda düşüncenin yönünü kökten değiştirmiştir. Benzer şekilde Kant da, bilgiyi nesneye göre temellendiren anlayışı geride bırakarak, özneyi merkeze alan bir düşünme biçimini savunmuştur. İnsan varlığı, dış dünyaya nesne konumundan bakmak yerine, özne olarak konumlanmış ve bilgiyi kendi zihinsel yapıları üzerinden değerlendirmeye başlamıştır. Copernicus'un yaptığı bu dönüşüm, yalnızca astronomik bir model değişikliği değil, aynı zamanda insanın evrendeki yerini yeniden düşünmesini sağlayan yeni bir perspektif değişimidir. Bu yaklaşım, Kant'ın eleştirel felsefesinin temelini oluşturur. Kant'ın dönemine kadar felsefede hakim olan anlayış, bilginin veriye dayalı bir nesneye bağlı olarak oluştuğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre özne, kendi bilme yetilerini nesnenin koşullarına uydurarak bilgi üretir ve varsayımlar geliştirir. Ancak

Kant, bu bakış açısından çıkararak nesne merkezli bir yaklaşımdan özne merkezli bir anlayışa geçişi mümkün kılar. Artık nesne, 'ben'in bilme koşullarına göre kavranır. Bu durum, bilginin oluşumunda artık öznenin belirleyici konuma yükseldiğini gösterir. Kant öncesi felsefi gelenekte, bilgi genellikle dış dünyadaki nesnelerin veri olarak kabul edilmesine dayanır ve özne bu nesnelere uyum sağlamak zorundadır. Bu yaklaşıma göre bilginin doğası, öznenin dışında yer alan nesne tarafından belirlenir. Kant ise bu çerçeveyi değiştirerek, bilginin özne tarafından yapılandırıldığını savunur. Bu anlayışta, bilgi doğrudan somut verilere dayanabilir; her durumda, her koşulda ortada bir bilgi nesnesi vardır ve bilgi, bu nesnenin koşullarına uyum sağlar. Kant ise bu yaklaşımı reddeder ve tam tersini savunur: Ona göre nesne, öznenin bilme koşullarına uymak zorundadır. Bilgi, dış dünyadaki nesneden değil, 'ben'in sahip olduğu bilme yetilerinden kaynaklanır. Dolayısıyla, bir bilgi nesnesi hakkında sahip olduğum bilgi, yalnızca öznenin zihinsel yapıları ve bilme yetileriyle sınırlı olmaktadır. Öznenin merkez konuma alınması, Kant'ın felsefesinde önemli bir sonucu beraberinde getirir: Metafizik bilginin meşruiyeti sorgulanabilir hale gelmiştir. Evren hakkında sahip olduğumuz bilgi, bizim bilme koşullarımızla sınırlıdır; dolayısıyla dış dünya bilgisi de bu koşullara bağlı olarak şekillenir. Kant'ın felsefesi, bir yandan idealizmin temellerine dair bir sorgulama, diğer yandan da nesnel bilginin olanak ve sınırlarını araştıran bir girişim olarak görülmüştür. Onun kritisizm felsefesi, yalnızca dönemin düşünsel yapısını değil, aynı zamanda Alman İdealizmi başta olmak üzere kendinden sonraki felsefi akımları derinden etkilemeyi başarmıştır. Bu etki, günümüzde hala hem eleştiri hem de atıf bağlamında önemini korumaktadır.

Kant, yaşadığı yüzyılda akla olan güveni sorgular; akıl trajik bir durum içerisinde ve Otfried Höffe'nin dikkat çektiği gibi Kant için bu, "insan aklının trajik durumudur" ("tragische Lage der menschlichen Vernunft").¹ Kant, antinomi içerisine düşmüş aklı, bir eleştiriye tabi tutar. Kant'ın felsefesinde dört temel soru vardır; birincisi "neyi bilebilirim?", ikincisi "ne yapmalıyım", üçüncüsü "ne umut edebilirim" ve dördüncüsü "insan nedir" sorusudur. Kant, buradaki birinci soruyu *Saf Aklın Eleştirisi*'nde, ikinci soruyu *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde, üçüncü soruyu ise *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde cevaplamaya çalışır ve bu soruların bütünlüğe ulaşmasıyla birlikte "insan nedir" sorusu ortaya çıkmış, aynı zamanda bu soruya bir cevap bulmuş olur.

Bu üç eleştiri sonrasında 19.yy'da ortaya çıkan Yeni-Kantçılar Kant'ı Kritisizm (Eleştirelçilik) akımının kurucusu olarak nitelendirilir. Yukarıda halihazırda işaret ettiğimiz gibi Kant, bir aydınlanma filozofudur. Kant, "Aydın-

¹ Otfried Höffe, Immanuel Kant, C.H. Back, Münih, 2014, s. 46 (Alm. çev. Doğan Göçmen).

lanma Nedir Sorusuna Yanıt"² makalesiyle tüm eserlerinde temellendirdiği aydınlanma düşüncesini özetleyip ortaya koymuştur. Kant, aydınlanmayı insanın kendi aklını kullanma cesareti olarak tanımlar (*sapere aude*). Bu noktadan bakıldığında, Kant'ın ortaya koyduğu düşünce, insan varlığının merkezine aklı yerleştirmesidir. Ona göre, insan, kendi suçu nedeniyle düştüğü ergin olmayış durumundan çıkması gereklidir. Kant, aklın birey için bir yol gösterici güç olduğunu vurgular. İnsan, kendi aklını kullanmaya cesaret etmeye giriştiğinde, özgürlüğe yönelik önemli bir adım atmış olur. Kant, gerçek anlamda aydınlanmanın, fikirlerin baskı olmaksızın kamusal alanda açıkça ifade edilmesi ve eleştiriyeye açılmasıyla mümkün olduğunu belirtir. Öyleyse, bizi aydınlanmaya götürecek olan şey, özgürlüğümüzü tam anlamıyla gerçekleştirebileceğimiz koşulları oluşturabilmekte yatar.

Yargı Yetisinin Eleştirisi: Kant'ın Felsefesinde Birleştirici Bir Güç

Özgürlük kavramı, Kant'ın felsefesinde temel ve belirleyici bir rol oynar. Bu kavram, Latince *libertas* kelimesinden türemiştir. *Libertas*, Roma mitolojisinde özgürlük Tanrıçası olarak yer alır ve Latince'de özgür olma durumu anlamına gelir. Yunanca karşılığı ise *Eleutheriadır*.

Kant'a göre, insanı insan yapan temel özellik, kendi eylemlerini özgürce gerçekleştirebilmesidir. Bu yönüyle insan, pratik akla ve otonomiye sahip bir varlıktır. Dolayısıyla, sadece bu yetisi sayesinde canlı ve cansız doğanın üstünde yer alır. İnsanın kendi eylemlerini belirleyebilme kapasitesi, onun özgür bir varlık olarak doğanın belirleniminden bağımsız bir alanda yer almasını zorunlu kılar. İnsanlar dış dünyada özgür seçim yapma hakkına sahiptir. Bu yönüyle, özgürlük düşüncesi hem teorik hem de pratik felsefesinin zeminini oluşturur. Dolayısıyla Kant'ın eleştirel felsefesini, bir özgürlük felsefesi olarak nitelendirmek yerinde olacaktır. Kant'ın zorunluluk ve nedensellik anlayışı, bilimsel determinizm ile insan özgürlüğü arasında bir denge kurma çabası taşıdığından, determinizm ile özgür irade arasındaki ilişki hala canlı bir tartışma konusudur. Kant'ın bu alandaki görüşleri, determinist bir evrende özgürlüğün mümkün olabileceğine dair değerli felsefi bakış açıları sunarak, bu tartışmaların zenginleşmesine önemli katkılarda bulunur. Nedensellik ve özgürlük kavramlarını daha iyi anlamlandırabilmek için genel olarak kavramların tarihini incelememiz gerekir. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi* (1781), *Pratik Aklın Eleştirisi* (1788), *Yargı Yetisinin Eleştirisi* (1790) eserlerin-

² Immanuel Kant'ın, 1784 tarihinde, bir Alman süreli yayını olan *Berlinische Monatschrift*'te yayımlanan *Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt* adlı makalesi: Immanuel Kant, *Felsefe Yazıları*, çev. Nejat Bozkurt, Remzi Yayınları, mkaymak, <https://mkaymak.wordpress.com/aydinlanma-nedirsorusuna-yanit-2/> (Erişim 10.02.2024).

de nedensellik ve özgürlük kavramları hakkında düşüncelerini dile getirir. Nedensellik kavramı, Latince causa (neden) causalis (nedensel) sözcüklerinden türemiş (İng. Causality, Alm. Kausalität, Fr. Causalité) bir kavramdır. İlk olarak nedensellik kavramının bize neyi işaret ettiğini anlamamamız gerekir. Felsefi nedensellik kavramı hem epistemolojik hem de ontolojiktir. Nedenselliği, şu şekilde açıklamak yerinde olacaktır; her şeyin, her olayın bir nedeni vardır ve aynı koşullar aynı nedenleri ve aynı sonuçları getirir ve böylece biri diğerinin nedeni olan şey arasında nedensellik ilkesi bulunur.³

Kant, 1790 yılında *Saf Aklın Eleştirisi*'nden sonra *Pratik Aklın Eleştirisi*'nden iki yıl sonra üçüncü eleştirisi olan *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'ni yayınlar. Bu eser iki ana bölüme ayrılmaktadır bunlardan birincisi; “Estetik Yargı Yetisinin Eleştirisi” ve ikincisi, “Teleolojik Yargı Yetisinin Eleştirisi”dir. Birinci ana bölüm estetik olarak adlandırdığımız yargıları tartışırken, ikinci ana bölüm: Doğadaki canlıların düzenli yapıları üzerine yargılarımızı ve doğayı, sanki tek bir bütün olarak iyi tasarlanmış bir sistemmiş gibi algılama eğilimimizi ele alır. Nedensellik yasası, mutlak olarak bir hareket ettirici nedene bağlıdır. Organizmaya yöneldiğimizde ise onun içerisindeki parçalar bize kendi kendilerine çalıştığını gösterirler. Her parça diğer bir parçayla birliktelik işlevini gösterir. Organizma kendi kendisini kurduktan sonra onu geliştirir ve bir bozulma anında ise kendi kendisini onarır.⁴ O halde Kant, organizmaları mekanik nedensellik yoluyla anlayamayacağımızı bütünü ve parçaların birleşimi veya neden-etki bağı üzerinden anlamlandırabileceğimizi vurgular. Heimsoeth, Kant'ın metodolojisinde ele aldığı problem alanlarının ikili doğasının açık olduğunu; teorik ve pratik akla dayandığını ve bunların bir yanda “doğa metafiziği”, diğer yanda “ahlak metafiziği”ni içerdiğini; bir yanda doğa sorunları, diğer yanda özgürlüğü ve insan davranışını doğrudan etkileyen ahlak, hukuk ve devlet sorunlarının var olduğunu söyler. Heimsoeth için bu alanlar arasında bir boşluk var gibi görünür; ancak her iki alan da, yani “eylem” ve “bilgi” alanları, insan varoluşunun aynı ilkelerinden türetilmiştir. Doğa ile özgürlük arasında, ilk bakışta birbirinden farklı görünen alanlar olmaları nedeniyle, aralarındaki geçişlerin tartışılması Kant'tan önce bu ilişkiyi kurmayı zorlaştırmaktaydı. Kant ise üçüncü eleştirisinde bu konuyu bu çerçevede ele alarak, düşünce sisteminin üçüncü temel parçasını ortaya koymuştur. Bu eser “*Yargı Yetisinin Eleştirisi*” başlığını taşır. Kant'ın *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'ni yazmasının en önemli nedenlerinden biri aklın doğal dünyadaki teorik kullanımıyla birlikte ahlak ve ahlaki Tanrı inancındaki pratik kullanı-

³ Güçlü, Yolsal, Erkan Uzun ve Serkan Uzun, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2008, s.1207.

⁴ Ernst Cassirer, *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, çev. Doğan Özlem, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1988, s.234.

mündeki kopukluğu görmüş olmasıdır.⁵ Kant, üçüncü eleştirisinin girişinde, anlama yetisini ve aklın yasalarını yargı yetisiyle ilişkilendirmektedir. “Anlama yetisi kurallarla donatılmış olmasına karşılık; yargı gücü, Kant’a göre, yalnızca uygulanabilen ve öğretilenemeyen bir yetenektir.”⁶ Yargı gücü, tikeli tümelin altına koyarak anlama yetisinin transandantal yasalarını izler. Burada önemli bir kavram vardır ki o da düşünücü yargı gücü’dür. Yargı yetisi, genel olarak tikeli, zaten belirlenmiş bir tümelin altına yerleştirme becerisidir. Ancak eğer yalnızca tikel verilmişse ve ona uygun bir tümelin bulunması gerekiyorsa, bu durumda yargı yetisi reflektif (düşünücü) bir karakter kazanır. O halde, düşünücü yargı yetisinin ne elinde bir tümel vardır ne de bir yasa; bu nedenle bilgi üretmekten çok, düşünüm sürecine dayanır. Bu süreç, eleştirel bir zihinsel hareket olarak belirir ve tasarımların diğer tasarımlar ya da bilişsel yetilerle ilişkilendirilmesine dayanır. Kant’a göre ahlaki alan, duygu temelli değil, akla dayalıdır; bu alanın işleyişi ise pratik akıl aracılığıyla gerçekleşir. Yücelik, değer, karakterin iyiliği ve güzellik gibi kavramlar pratik aklın yargı alanına girer.⁷

Akl sahibi bir varlık olarak insan, doğaya teorik yasalar koyabildiği gibi, kendi davranışlarına da akıl yoluyla ahlak yasaları koyabilir. Kant’a göre estetik deneyimde his, hayal gücümüz ile akıl arasında kendiliğinden oluşan bir uyum ve ahenk aracılığıyla ortaya çıkar. Bu deneyim, aynı zamanda estetik fikirlerin farkına varmamıza olanak tanır. Dolayısıyla, Üçüncü Eleştiri, doğadaki nedensellikte özgürlük alanındaki ahlaki amaçlar arasında bir köprü kurar.

Doğa ve özgürlük kavramlarını birbirlerine bağlayacak köprü, yargı yetisi olacaktır. Kant’ın kendisi de *Yargı Yetisinin Eleştirisi*’nin Ön sözünde, “[ö]yleyse bununla bütün eleştirel çalışmamı sonlandırıyorum”⁸ der. İnsan aklının iki hedefi vardır; doğa ve özgürlük. *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, felsefenin iki farklı alanı arasında bütünlük kurma çabasıyla, bu alanları birbirine bağlayacak bir yol arayışına dayanır. Özgürlük kavramı yalnızca pratik alanda değil, aynı zamanda doğa alanında da geçerli olacak bir bağlantıyı sağlamalıdır. Bu bağlantıyı kuracak olan ise yargı yetisidir. Ahlak felsefesi, özgürlük kavramına göre aklın pratik yasa koyucusuyken; doğa felsefesi ise nedensellik kavramı ile aklın yasa koyucusudur. Kant, sistemini kurarken *Yargı Yetisinin Eleştirisi*’nde ele aldığı sanat kavramlarını da yargı yetisi kapsamına

⁵ Allen W. Wood, Kant, çev. Aliye Kovanlıkaya, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s.38.

⁶ Taylan Altuğ, Kant Estetiği, Payel Yayınları, İstanbul, 2016,, s.22.

⁷ Heinz Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007, ss.150-151.

⁸ Immanuel Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s.15.

dahil ederek detaylandırır. Böylece teorik ve pratik alan arasındaki birlik, yargı yetisi aracılığıyla sağlanmış olur. Yargı yetisi, belirli bir zemini olmasa da kesin ilkelerin geçerliliğini mümkün kılan ve kesin niteliklere sahip bir alana sahiptir. Kant'ın felsefi sınıflandırmasında yargı gücü ne teorik ne de pratik alan içinde yer alır; kendine özgü bir egemenlik alanı ve kavramları yoktur. Yargı gücü, anlama yetisi ile akıl arasında köprü işlevi gören bir ara terim olarak yer alır. Kant'ın sistematik felsefesine baktığımızda, yargı yetisini ne teorik ne de pratik alanda görüp, onu anlama yetisi ile akıl arasında konumlandığı anlaşılır. Böylece anlama yetisi ile akıl arasında doğa kavramlarından özgürlük alanına doğru bir geçiş mümkün kılınır. Bu durum, yargı yetisinin kurduğu köprüünün sağlam temellere dayanmasını için bir dayanak sağlar. Eğer anlama yetisi ile akıl arasında mantıksal bir bağ varsa, yargı yetisinin de bu bağlantıyı destekleyecek bir zemini olmak durumundadır; Kant bu zemine "haz ve hazzınlık" adını verir. Tıpkı anlama yetisi ile akıl arasında yargı yetisinin bulunması gibi, bilgi yetisi ile arzu arasında da haz duygusu yer alır. Bu nedenle, en azından geçici olarak, yargılama yetisinin kendisinin de aşkın bir ilke içerdiği kabul edilebilir. Çünkü mutluluk veya mutsuzluk, zorunlu olarak arzu etme yetisiyle bağlantılıdır; bu durum, ya daha alt düzey arzulara bu ilkeye öncelik verilerek ya da daha yüksek arzulara arzuların ahlaki yasalarca belirlendiği durumlarda bu ilkeyi takip ederek gerçekleşir. Arzu, muhakeme yetisinin saf bilgi yetisinden farklı olarak doğal kavramlar alanından geçişini sağladığı gibi, doğa kavramlarından özgürlük kavramlarına geçişi de etkiyecektir. Bu durum, tıpkı mantıksal kullanımda anlama yetisinin akla geçişini mümkün kılması gibidir. Kant'a göre, yargı yetisi a priori temellere dayanır ve zihnin üç temel yetisi vardır: bilgi yetisi, hoşlanma ya da hoşlanmama duygusu ve arzu yetisi. Bu yetilerin her biri, daha yüksek bilgi yetilerinden türetilen a priori ilkelere sahiptir. Kant ayrıca bilgiyi üç ayrı yetiye ayırır: anlama yetisi, yargılama yetisi ve akıl. Anlama yetisi, evrensel bilgiyle ilgilidir; yargılama yetisi, tikel olanı evrensele tabi kılmayı sağlar. Akıl ise, tümelden hareketle tikel belirleme ve ilkelerden sonuç çıkarma becerisini kapsar. Kant, yargı yetisini tanımlarken genel yargının, tikelleri tümellere dahil etme becerisi olduğunu belirtir. Eğer tümeller (kurallar, ilkeler, yasalar) önceden verilmişse, o zaman tikelleri bu genel ilkelerin altına dahil etme yetisi—hatta bu koşulları a priori sağlayan yargı—belirleyici olur. Ancak sadece tikeller verilmişse ve evrensellerin bulunması gerekiyorsa, muhakeme yetisi yalnızca derin düşünme ve refleksiyon yoluyla çalışmak zorundadır. Bu durumda, yargı yetisinin a priori temellere dayanması ve bilme yetileriyle olan bağlantısı doğrultusunda, Kant'ın doğa kavramı ile özgürlük kavramı arasındaki köprüyü güçlendirdiğini söyleyebiliriz. Bu güçlendirme için, hem teorik hem de pratik alanda reflektif yargı yetisinin kullanılması gereklidir. Bu durum, doğadaki ereğe

uygunluk kavramından kaynaklanır. Kant'ın, doğadan özgürlüğe geçişin neden zorunlu olduğunu açıklarken, yargı yetisinin reflektif kapasitesini bu ereğe uygunluk kavramıyla birlikte ele almak gerektiği anlaşılır. Kant'ın temel çıkış noktası, kendisinden kaynaklanan ereklilik (Zweckmäßigkeit) kavramıdır. "Zweckmäßigkeit" temel anlamıyla ereğe uygunluk demektir. Kant için erek, nesnelerin içinde ya da arkasında bulunan nesnel bir güç değil; aksine, görüngülerin oluşturduğu topluluğu yargılayabilmemizi sağlayan tinsel bir bağıdır. Kant'ın doğanın erekselliği kavramını Cassirer şöyle betimler: "Bu demektir ki, 'ereklilik', doğanın rastlantısal / olumsal oluşumları içinde bulunacak olan bir şey değildir; tersine o, saf görünümün ve saf kavramın zorunlu bağıntıları içinde bulunur."⁹ Böylece, kavramları birleştiren köprü, doğa ile transandantal öznenin teleoloji temelinde birleşmesidir. Kant, ereklilik kavramının kendinde, etiğin temellendirilmesinde de vurguladığı gibi, doğa alanına değil, özgürlük alanına ait olduğunu ifade eder. Bu nedenle, kendine erek belirlemek ve bu ereğe göre hareket etmek ancak ahlaki özgürlük içinde mümkün olur. Kant'a göre, bilginin iki temel kaynağı vardır: ampirik (deneyime dayalı) ve a priori (deneyimden bağımsız) bilgiler. Bu iki kaynağın varlığı, insanın yalnızca zihninin yapılandığı ya da zihinsel kategorilerle kurduğu fenomenleri bilebileceğini gösterir. Kant, bu ayrımla insan bilgisinin sınırlarını çizer. Buna göre insan zihni, yalnızca kendi kavram ve kategorileriyle anlamlandırdığı görüngüleri bilebilir; şeylerin kendisine, yani "numen"e ulaşamaz. Algıladığımız nesneler, zihnimizin yapısına ve işleyişine uygun oldukları ölçüde bilinebilir hale gelir. Kant'a göre, bilğimiz iki yönlü bir sınırlılığa sahiptir. İlk olarak, bilgi duyuşal deneyime bağlıdır; insan, deneyimin ötesine geçemez ve duyular yoluyla algılamadığı bir şeyi bilemez. Bu nedenle, "şeylerin kendisi"ne —yani nesnelerin deneyimden bağımsız varoluşuna— ulaşmak mümkün değildir. Bilgi her zaman algıya dayanır; ancak, şeylerin kendisi duyularla doğrudan kavranamayacağı için bilgi konusu olamaz. İkinci olarak, bilğimiz, deneyim verilerini algılama ve düşünme yetilerimiz aracılığıyla işleyip düzenleme biçimimizle sınırlıdır. Başka bir deyişle, insan zihni yalnızca kendi yapılarına uygun olan bilgiyi kurabilir. Kant, görünen dünyanın nihai ve en yüksek gerçeklik olmadığını kabul eder. Bu doğrultuda, fenomenal dünya (duyularla algılanan gerçeklik) ile numenal dünya (duyuların ötesindeki, yalnızca akılla kavranabilen gerçeklik) arasında açık bir ayrım yapar. Fenomenal dünya, zaman ve mekan içinde yer alan, nedensel ilişkilerle birbirine bağlı olay ve nesneler dünyasıdır. İnsan, bu dünyayı olduğu gibi bilemez; çünkü bilgisi, yalnızca zihninin yapılandığı biçimdeki fenomenlerle sınırlıdır. Numenal dünya-

⁹ Cassirer, s.199.

nın, yani “kendinde şey”lerin, zihnin düzenlediği yapıya uyup uymadığı da bilinemeyecektir. Bu nedenle, insan sadece zihninin kategorileriyle biçimlendirdiği görünüşler dünyasını bilebilir; gerçekliğin zihinden bağımsız halini ise varsayamaz. Bilginin, özellikle de bilimsel bilginin sınırlandırılması, Tanrı’nın düşünülemez olduğu ya da Tanrı kavramının anlamsızlaştığı anlamına gelmez. Kant’a göre bu sınırlama, Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük gibi kavramların ispat ya da çürütme çabalarının kapsamı dışında kaldığını gösterir. Dolayısıyla, ruhun varlığı, insanın gerçek özgürlüğü ve Tanrı inancı, bunları reddeden teorik argümanlardan bağımsızdır. Bu konular, teorik değil pratik aklın alanına girer ve inançla ilişkilidir. Kant’a göre ahlaki bilinç, bizi duyuşal dünyanın sınırlarının ötesine taşır. İnsan, fenomenal bir varlık olarak doğa yasalarına ve nedenselliğe tabidir. Ancak ahlaki bilinç, özgürlük düşüncesini zorunlu kılar. Bu nedenle, özgürlüğü bilimsel olarak kanıtlayamasak da, ahlaki bilinç bu inancı rasyonel olarak temellendirir ve destekler. Eğer Kant’ın sanat anlayışını öğrenmek amacıyla *Yargı Yetisinin Eleştirisi* inceleniyorsa, yalnızca birinci bölüm olan Estetik Yargı Gücünün Eleştirisi dikkate alınmalıdır; çünkü ikinci bölüm olan Teleolojik Yargı Gücünün Eleştirisi, estetikle doğrudan ilgili değildir. Kitabın ikinci kısmı, doğadaki canlı organizmalar ve Tanrı’nın varlığı üzerine geliştirilen argümanlara odaklanır ve iki alt bölüme ayrılarak ek başlıklar altında ilerler. Paul Guyer bu bütünlüğü şu şekilde açıklar: “Bununla birlikte, Kant’ın estetiği ve teleolojiyi tek bir kitapta birleştirmesinin en büyük nedeni, hem estetik hem de teleolojik yargının bizi doğanın ürünlerine ve aslında doğanın kendisine onlar sanki ahlaki anlama da sahiplermiş gibi bakmaya yöneltmesidir.”¹⁰

Bu çerçevede *Yargı Yetisinin Eleştirisi*; estetik, doğa, teleoloji, yücelik, deha, sanat ve güzellik gibi temel kavramları ele alarak Kant’ın felsefi sistemini hem genişletir hem de derinleştirir. Bu eser, estetik ve teleoloji alanındaki felsefi tartışmalara önemli katkılar sunar. Dolayısıyla, Kant’ın estetik görüşlerine yoğunlaşmak isteyenlerin eserin birinci bölümüne odaklanmaları gerekir.

Sonuç

Özgürlük ve nedensellik, Kant’ın düşüncesinde merkezi bir konuma sahiptir. Özgürlük, insanın iradesiyle belirli eylemleri gerçekleştirme yetisini ifade eder ve Kant’a göre bu kavram, ahlaki sorumluluğun ve özgür iradenin temel dayanağıdır. Ancak özgürlüğün, doğa yasaları çerçevesinde işleyen nedensellikle nasıl bağdaştırılacağı önemli bir sorundur. Kant, insanın özgür iradesinin, ahlaki eylemlerini belirleyen özel bir nedensellik biçimiyle uyum-

¹⁰ Paul Guyer, Kant, çev. Deniz Soysal, Say Yayınları, İstanbul, 2022, s.513.

lu olduğunu savunur. Bu doğrultuda, özgür irade; ahlaki yasaları tanıma ve bu yasalara göre davranma yetisi olarak anlaşılmalıdır.

Kant'ın eleştirel felsefesi, doğa ve özgürlük kavramlarını uzlaştırma çabasıyla şekillenir. Doğa alanında, anlama yetisi yasa koyarak bilgiyi mümkün kılar; burada bilgi, nesnel yasaların kavranmasına dayanır. Ancak ahlak söz konusu olduğunda, özne kendi kendisine yasa koyar. Bu durumda bilgi üretiminden ziyade, özgürlük temelinde eylem söz konusudur. Kant, tüm kritik felsefesi boyunca bu iki alanı doğal zorunluluk ve ahlaki özgürlük bir bütün içinde temellendirmeye çalışır.

Nedensellik, Kant'ın felsefesinde temel bir yere sahiptir. Ona göre tüm fenomenler, yani deneyim alanındaki olay ve olgular, belirli nedenlere bağlı olarak meydana gelir ve bu nedenler insanın anlama yetisi aracılığıyla kavranabilir. Ancak özgür irade gibi öznel boyutlar içeren durumların bu nedensel yapı içerisinde nasıl yer bulacağı önemli bir sorudur. Kant, bu noktada pratik aklın yani ahlaki iradenin işlevini öne çıkarır. Pratik akıl, insanın ahlaki yasaları tanıma ve bu yasalara uygun davranma yetisidir. Bu doğrultuda, insanın ahlaki eylemleri, doğadaki zorunlu nedenselliğe değil, özgürlüğe dayanan bir nedensellik türüne bağlıdır. Böylece Kant, özgür irade ile nedenselliği, farklı düzlemlerde işleyen iki ayrı ilke olarak uzlaştırmaya çalışır. Kant'ın teorik ve pratik felsefeyi birleştirme çabası, özellikle özgürlük ve nedensellik gibi temel kavramları bütüncül bir bakış açısıyla ele alma amacını taşır. Onun felsefi yaklaşımı hem insanın bilgi edinme sürecini hem de ahlaki eylemlerini temellendiren ilkeleri ortaya koyar. Özgürlük ile nedensellik arasında kurmaya çalıştığı denge, Kant düşüncesinin temel yapı taşlarından biridir ve felsefi mirasının en etkili unsurlarından birini oluşturur. Kant'ın eleştirel felsefesinin başlangıç noktası olan *Saf Aklın Eleştirisi*, saf aklın içine düştüğü çelişkili durumları çözmeyi ve akli bu açmazlardan kurtarmayı hedefler. Bu eserde Kant, özgürlük kavramını evrenin işleyişiyle ilişkilendirir; doğanın zorunlu nedensellik yasalarını bilgi alanında, özgürlüğün yasalarını ise ahlaki alanda temellendirir. Kant'a göre insanın özgür iradesi, ahlaki eylemlerin temelini oluşturan bir ilkedir. Ancak bu noktada, özgürlüğün evrende geçerli olan zorunlu nedensellik ilkeleriyle nasıl bağdaştırılabileceği sorunu ortaya çıkar. Kant, bu sorunu çözebilmek için özgürlüğü bir yandan bilgi edinme sürecinde zorunlu nedenselliğe paralel bir düzlemde ele alırken, diğer yandan onu ahlaki eylemlerin koşulu olarak konumlandırır. Böylece özgürlük hem bilgi kuramı hem de ahlak felsefesi açısından merkezi bir kavram haline gelir ve evrensel düzenle iç içe bir şekilde düşünülür. Kant'ın temel çabası, nedensellik ve özgürlük kavramlarının farklı alanlarda yer almasına rağmen birbirinden tamamen kopuk görünmemesi gerektiğini vurgulamaktır. Ona göre, insanın özgür iradesi, ahlaki yasaları tanıma ve bu yasalara uygun davranma kapasitesi olarak anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, nedensellik ilkesi,

özgür irade ile birleşerek ahlaki eylemlerin temelini oluşturur. *Saf Aklın Eleştirisi* adlı eserinde Kant, özgürlük ve nedensellik gibi temel kavramların nasıl birbiriyle ilişkilendirilebileceğini ortaya koyar. Onun felsefesi, insanın hem bilgi edinme süreçlerini hem de ahlaki davranışlarını anlamaya yönelik temel prensipleri sunar. Nedensellik ve özgürlük kavramlarını bir araya getirerek Kant, felsefi düşüncenin temel taşlarını oluşturmuş ve modern felsefenin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Kant'ın en büyük başarılarından biri, özgürlük antinomisi aracılığıyla, birbirinden farklı iki nedensellik anlayışının çatışmadığını göstermesidir. Kant'a göre özgürlük, saf aklın a priori olarak kavrayabileceği tek idedir. *Saf Aklın Eleştirisi* temel alındığında, özgürlük kavramını tamamen teorik bir düzeyde açıklamanın mümkün olmadığı ve bunun yalnızca özgürlüğün mümkün olduğuna dair bir bilgi sağladığı anlaşılr. Kant'a göre özgürlüğün varlığı, teorik akılla değil, pratik akılla ortaya konur. Bu bağlamda, Kant'ın diğer önemli eseri *Ahlak Metafiziğinin Temellen-dirilmesi*'nde, teorik akıl ile pratik akıl arasındaki geçiş fikrinin sağlam temellere oturtulduğu görülür.

Pratik Aklın Eleştirisi ise etik sorunları ve özgürlüğün pratik boyutunu ele alır. Kant, özgürlüğün zorunlu bir ilke olduğunu vurgular. Özgürlük fikrinin zorunlu olması, teorik akıldan pratik akla geçişin mümkün kılınmasının temel nedenidir. Özgürlüğün bilgisine sahip olduğumuzda, bu pratik alanda eylemlerimizin zorunlu koşulu haline gelir. Aklın nihai amacı, insanın pratik eylemlerinde gerçekleşir. Çünkü özgürlük, ahlak yasasının ön koşuludur ve bu nedenle ahlaki eylemler burada yeniden değerlendirilir. *Pratik Aklın Eleştirisi*, Kant'ın etik anlayışının temelini oluşturur. Özgürlük kavramının ahlaki eylemlerle ilişkisi, insanın ahlaki sorumluluğunu ve bu eylemlerin kaynağını kavramamıza yardımcı olur. Kant'ın felsefesi, insanın pratik eylemlerinde özgürlüğün önemini anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunar ve ahlaki davranışlarımızın temel ilkelerini ortaya koyar. Kant'ın teorik ve pratik felsefeyi birleştirme çabası, düşünce sisteminde önemli bir yere sahiptir ve bu iki alanı birbirine bağlayan temel kavramlar nedensellik ile özgürlüktür. *Yargı Yetisinin Eleştirisi* eseri, Kant için bu iki alan arasında bir köprü işlevi görür. *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, felsefenin teorik ve pratik kısımları arasında bir bütünlük kurma amacını taşır. Özgürlük kavramı, yalnızca pratik alanla sınırlı kalmayıp aynı zamanda doğal dünya ile de uyumlu bir ilişki içinde olmalıdır. Bu eserde Kant, teorik ve pratik alanlar arasındaki bağı yargı yetisi aracılığıyla kurduğunu vurgular. Bu bağlamda, nedensellik ve özgürlük kavramları birbirinden bağımsız değil, birbirini tamamlayan iki temel unsur olarak ele alınmalıdır. *Yargı Yetisinin Eleştirisi* eserinde özgürlük, ilk olarak imgelem ile anlama yetisi arasındaki etkileşimden doğan estetik yargılar aracılığıyla ortaya çıkar. Kant'a göre, algılanan bir nesneden kaynaklanan çıkar gözetmeyen hoşlanma, özgürlüğün bir ifadesidir. Estetik deneyim içinde herhangi bir nesneyi hoşlanma

nesnesi olarak seçebilmek, özgürlüğe doğru atılan önemli bir adımdır. Kant, daha sonra güzellik kavramına odaklanarak özgür güzellik ile özgür olmayan güzellik arasındaki farkı ortaya koyar ve bunu yüce ile deha kavramlarıyla açıklar. Özgür güzellik, salt estetik bir amaç taşıırken, özgür olmayan güzellik estetik olmayan amaçlara bağlıdır. Güzel ve yüce deneyimi, özgürlük duygusunun en yoğun yaşandığı anlardan biridir. Bu anlarda insan, kendi ahlak yasasını kendisinin koyabileceği bilincine ulaşır. Güzellik ve yücelik duygusu, gerçek bir ahlak bilinci ve özgürlük tecrübesi sunar. Güzel kavramı, insanın öncelikle bir türün parçası olduğunun farkına varmasını sağlar; bu farkındalıkla başkalarına değer atfeder ve sonunda onlarla ortak bir anlayış zeminini oluşturur. Kant'ın ereklilik kavramı, doğadan özgürlüğe geçişin mümkün olmasını sağlar. *Yargı Yetisinin Eleştirisi* eserinde ele aldığı doğal teleoloji kavramı ise özgürlük ile doğa arasındaki köprüyü kurmada temel bir rol oynar ve bu bağı güçlendirir. Böylece, nedensellik ile özgürlük arasındaki ilişkiyi daha net ve tutarlı bir biçimde kavrayabiliriz. Kant'ın diyalektik yaklaşımıyla inşa ettiği eleştirel felsefe sistemi, bütüncül bir perspektifle ele alınmıştır. Eserlerinde özellikle *Yargı Yetisinin Eleştirisi'nin*, teorik ve pratik felsefeyi birbirine bağlayan kritik bir köprü işlevi gördüğü detaylıca incelenmiştir. Özgürlük ile nedensellik arasındaki ilişki hala günümüz felsefesinde tartışmalı bir konu olmaya devam etmekte ve tam anlamıyla çözüme kavuşmamıştır. Kant'ın felsefesi, bu karmaşık ilişkinin anlaşılmasına yönelik önemli bir çerçeve sunar. *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, özgürlük ve nedensellik kavramlarını bir araya getirerek, insanın bilgi edinme süreçlerini ve ahlaki davranışlarını daha iyi anlamamıza imkan verir. Ancak Kant'ın bu bütüncül yaklaşımına rağmen, özgürlük ve nedensellik arasındaki gerilim günümüzde de felsefi tartışmaların merkezinde yer almaya devam eder. Bu nedenle, Kant'ın düşünceleri güncel felsefi tartışmalara ışık tutmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Altuğ, Taylan. Kant Estetiği, Payel Yayınları, İstanbul, 2020.
- Cassirer, Ernst, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, çev. Doğan Özlem, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1988
- Guyer, Paul. Kant, çev. Deniz Soysal, Say Yayınları, İstanbul, 2022.
- Heimsoeth, Heinz, Kant'ın Felsefesi, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007.
- Höffe, Otfried. Immanuel Kant, C.H. Back, Münih, 2014.
- Kant, Immanuel, Yargı Yetisinin Eleştirisi, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 2020.
- Kant, Immanuel, Felsefe Yazıları, çev. Nejat Bozkurt, Remzi Yayınları, mkaymak, <https://mkaymak.wordpress.com/aydinlanma-nedir-sorusuna-yanit-2/> 08.11.2024
- Uzun, Serkan. Erkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, Abdülbaki Güçlü, Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2008
- Wood, Allen W. Kant, çev. Aliye Kovanlıkaya, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.